

УДК 37:94:314.151.3-054.72:342.1"194"(477.87)(045)
DOI 10.31339/2413-3329-2019-2(10)/2-12-16

Кухарчук Ольга Степанівна,
кандидат історичних наук, доцент,
Олійник Вікторія Вікторівна,
кандидат культурології, доцент,
Лалак Наталія Володимирівна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
Мукачівський державний університет, м. Мукачево

ВПЛИВ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ НА ПРОЦЕСИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В ЗАКАРПАТТІ В 20-30-Х РОКАХ ХХ СТ. (НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ДІЯЛЬНІСТЬ)

У статті представлено питання впливу української еміграції на процеси державотворення в Закарпатті в контексті організації низки національних структур та інститутів: політичних, наукових, освітніх, літературно-мистецьких, видавничих інституцій. На прискорене утвердження в краї української національної свідомості, на употужнення українського національного руху з його найвищим проявом-будівництвом української держави Карпатської України визначну роль відіграла українська еміграція, що осіла безпосередньо на Закарпатті та в інших краях Чехословаччини.

Ключові слова: Еміграція, громадські організації, політична еміграція, українська еміграція, освітні організації, політичні організації.

Постановка проблеми. Розкриття історичної місії Української політичної еміграції в Чехословаччині за її освітнім і фаховим рівнями, громадською діяльністю і суспільними устремліннями, соціально-політичним досвідом і світоглядом слід кваліфікувати як особливу суспільну верству. Вона пройшла школу українського громадсько-політичного життя в дореволюційні часи, горнило української революції та практику будівництва української держави. Українські емігранти послідовно працювали у 20-30-х роках на національно-культурне пробудження закарпатських українців. Високі результати цієї праці були забезпечені суспільними діями української еміграції і місцевої молоді, національно-пробудженою інтелігенцією та широкою громадськістю, що проявили себе вже у 1918-1919 р.р. Наголосимо, що дії українських емігрантів у Закарпатті ні організаційно, ні дієво ніким не координувалися. Це була стихійна, але свідомо поведінка української національної інтелігенції, яка опинилася у нашому краї. Це дає підстави твердити про українську еміграцію на Закарпатті в 20-30-х роках як про своєрідний суспільний феномен. Своєю наполегливою працею активні представники цієї когорти виглядали на фоні місцевої змодернізованої інтелігенції диваками. Кілька тисяч представників української національної еміграції, що проживала і активно діяла в Закарпатті та й загалом в Чехословаччині в 20-30-х роках, були не просто мешканцями чи громадянами цього краю держави, а етносоціальною групою, яка своєю активною культурно-освітньою і громадсько-політичною працею пришвидшили національний поступ українців Закарпаття. Ми зупинимось лише на питаннях ролі цієї еміграції й окреслимо її як окрему суспільну верству як суспільного феномена. Це потрібно ще й з огляду на сьогодні, бо вивчення названої проблеми допомагає зрозуміти, як національно-свідома інтелігенція може і повинна послужити зростанню української національної свідомості в окремих колах сучасного громадянства нашої країни [18].

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. В останні роки з проблем вивчення питань українського національного відродження Закарпаття в 20-30-х роках ХХ ст. приділяється значна увага дослідників. Особливого значення вони набувають у контексті вивчення різноманітних сфер регіональної історії, покликаних уникнути стереотипні помилки, закладені догматичними підходами істориків минулого, політичними замовленнями, особистим суб'єктивізмом тощо. Велику увагу проблематиці даного дослідження приділяли такі науковці-історики, політологи: М. Алексієвський, О. Баглай, В. Барчан, М. Болдижар, М. Вергеш, П. Ференц, Р. Офіцинський.

Мета статті: комплексно проаналізувати проблему впливу української еміграції на етнонаціональні орієнтації та формування української національної свідомості в українців Закарпаття в 20-30-х роках ХХ ст в широкому контексті розгортання загалом

українського національно-визвольного руху та на тлі складних і суперечливих суспільних, національно-культурних, ідеологічних і політичних процесів.

Результати дослідження. Українську еміграцію на Закарпатті в 20-30-х роках ХХ століття розглядаємо як своєрідний суспільний феномен. Своєю наполегливою працею активні представники цієї когорти виглядали на фоні місцевої змодернізованої інтелігенції диваками. Кілька тисяч представників української національної еміграції, що проживала і активно діяла в Закарпатті та й загалом в Чехословаччині в 20-30-х роках, були не просто мешканцями чи громадянами цього краю держави, а етносоціальною групою, яка своєю активною культурно-освітньою і громадсько-політичною працею пришвидшили національний поступ українців Закарпаття. [18, с. 53].

Поразка українських національно-державницьких змагань 1917-1920 р.р. стала причиною розчарування деякої частини суспільного активу. Однак такі почуття і думки більшості не охопили. Однією з ключових країн в організації національного життя української еміграції була Чехословаччина. Демократичний режим Чехословаччини, контакти чеського національного проводу, в тому числі Т. Масарика з урядом УНР в 1917-1918 р.р. позитивно позначилися на прийнятті українців у новоствореній державі [18]. Українським емігрантам були надані особисті й громадські права, створені умови для національно-культурного життя. Чехословаччина і Прага стали одним із центрів українського національного життя [3, с. 155]. Українська еміграція організувала тут низку національних структур та інститутів: політичних, наукових, освітніх, літературно-мистецьких, видавничих. Так, у Празі було створено в 1921 році Українську Військову Організацію (УВО), в Чехословаччині активно діяли структури ОУН та інші. На Закарпатті ОУН не проводила такої підірвної роботи, як в Галичині, підтримувала курс на прискорений національно-культурний розвиток краю. Це робилося для того, щоб не псувати відносин з празькими властями [4, с. 112]. У Чехословаччині українські професори, вчителі, адвокати отримали дозвіл працювати за фахом, а не заробляти на шмат хліба низько-кваліфікованою фізичною працею. Проти політики прийняття українських емігрантів та підтримки організації їх національного життя активно протестувала сусідня Польща, адже в Чехословаччині часто знаходили притулок активісти УВО-СУН, які переслідувались в Польщі [4, с. 112]. Попри все, зауважимо, що в Чехословаччині життя українських емігрантів не було вже зовсім безхмарним. В Закарпатті та Чехословаччині діяли середовища, які намагалися посягти неприязні до української еміграції. Найперш звинувачення на адресу українських емігрантів виходили зі шпальт русофільських видань, яких звинувачували в австрофілізмі. Особливо діставалося галицьким емігрантам, що мали причетність

до українського січового стрілецтва [15]. Подібна тематика просочувалась і на чеські періодичні видання що відбивали дух громадсько-політичних середовищ Ключафа, Швєгли, Крамарджа, як найбільш послідовних, русофільських орієнтованих чеських політиків. Так, газета «Свобода» за 2 квітня 1925 року писала, що нова чеська «русиножерна новинка» «Podkarpatске Hlasy» не перестає нападати на тутешніх русинів і українських емігрантів. Останніх постійно звинувачує у германофільстві [19]. В ефективному національно-культурному функціонуванні української еміграції в Чехословаччині особливо важливу роль відіграли освітні установи: Український вільний університет, Українська господарська академія в Подебрадах, українська реальна гімназія в Модржанах. Вони мали пряий вплив і на закарпатську молодь. Вже в 1920 році з друку видавництва «Всесвіт» вийшла низка видань. Вони розповсюджувались і на Закарпатті. Прага стала інтелектуальним, літературно-мистецьким і політичним осередком українців.

Українські емігранти не лише пішли працювати в школи, а й виступили активними організаторами нової української системи освіти, що якісно відрізнялась від попередньої асиміляційної освіти часів Австро-Угорщини. Відзначимо велику заслугу представників української еміграції і в заснуванні нових освітніх закладів. Важливу роль у вихованні місцевих національних кадрів відіграла Берегівська українська гімназія. Вона утворилася на ентузіазмі його першого директора-емігранта із сусідньої Галичини, випускника Віденського і Львівського університетів А. Алиськевича. Доклали зусиль до організації цього закладу український січовий стрілець, організатор народних шкіл на Волині проф. А. Дідик, проф. історії, автор історичного нарису з історії Закарпаття «Срібна Земля», український письменник В. Пачовський. А. Алиськевич проявив всю силу свого хисту при організації гімназії ордену отців Василіян в Ужгороді (1922 – 1939 р.р.), що досягла значного розквіту як українська гімназія. Водночас він опікувався шкільною молоддю, хворими і бідними учнями, організував гуртожиток, започаткував дешеву їдальню, працював у Педагогічному товаристві та Шкільній Помочі і т.п. У 1938-1939 роках, займався працевлаштуванням Федора Потушняка, який і працював під його керівництвом у гімназії о.Василіан у Великому Бичкові. Крім нього, в краї працювали й такі освітяни-емігранти, як А. Дідик, О. Вахнянин, Л. Бачинський, В. Бірчак, О. Приходько, В. Пачовський, К. Заклинський, М. Демчук, В. Палятинський, І. Кульчицький, М. Підгірянка, які доклали багато зусиль до організації середніх шкіл [15, с.78-79]. Когорта цих людей була організатором освітньо-виховного процесу, який будив національну свідомість та громадську активність молодого покоління закарпатських українців. У перші ж роки існування Чехословацької держави в краї А. Дідик, М. Демчук та Л. Бачинський заснували та розбудували український пласт [15, с.78]. Через пластові вишколи пройшли тисячі закарпатців, для яких він став школою національного і громадського становлення.

Велику роль в організації та функціонуванні української освіти в Закарпатті відіграв І. Панькевич, який працював при Шкільному Рефераті (освітній адміністрації) в Ужгороді. При відділі шкільництва Цивільної управи організував багату бібліотеку наукової та художньої літератури, заснував «Педагогічне товариство Підкарпатської Русі», редагував учительський часопис «Учитель» та дитячий журнал «Віночок» і ін. І. Панькевич ввійшов в історію краю як автор підручника з рідної мови «Грамматика руського язика для молодших класів шкіл середніх горожанських», яка проклала дорогу фонетичному правопису та українській літературній мові у Закарпатті [15].

Представники української еміграції в Закарпатті та в Чехословаччині виступали не тільки як організатори українського напрямку освіти, але й усього комплексу громадсько-культурного, наукового та навіть політичного і адміністративного життя. Вони виявили активність як на рівні села, так і на рівні краю. Праця багатьох українських емігрантів у Закарпатті була справді жертвовою і титанічною. Багато осіб працювало в різних ділянках

суспільного життя. Так, І. Панькевич вже в 1920 р., тобто в першому році своєї діяльності на Закарпатті, став одним з засновників товариства «Просвіта», був членом його правління, п'ять років – секретарем, членом видавничої, наукової, театральної, бібліотечної та музейної комісії. Він упорядковував та редагував «Науковий збірник» товариства «Просвіта» та краєзнавчий журнал «Підкарпатська Русь. Багатоплавною була його науково-дослідна робота в галузі мовознавства, літератури, фольклору, етнографії, мистецтвознавства. Подібну позицію займали десятки активістів-емігрантів з Наддніпрянської та Наддністрянської України. Це й В. Пачовський – співзасновник «Просвіти», її активіст, професор історії Берегівської та Ужгородської гімназій, автор історії краю «Срібна Земля». Він разом з В. Бірчаком заснував часопис «Народ», плідно працював на літературній ниві, активно допомагав закарпатській літературній молоді, зокрема В. Гренджі-Донському. Успішно на українську національну ідею працював корифей українського театрального мистецтва, засновник Руського театру в Ужгороді М. Садовський, актори і режисери театру: М. Біличенко, Б. Крживецький, М. Приейська. Велика національно-виховна робота проводилась у Мукачівській торгової академії. Тут успішно працював керівник і диригент крайового вчительського хору О. Приходько. Ця постать відзначилась великим організаційним хистом в галузі пісенної творчості. О. Приходько створив блискучі хорові колективи, де зумів зосередити найкращі співацькі сили Закарпаття. Він разом з М. Рошахівським та І. Трухлими принесли на Закарпаття найкращі пісенні традиції хорового мистецтва Української республіканської капели та драматично-хорового товариства «Кобзар». Останнє в 1920 році здійснило неабиякий культурний вплив. О. Приходько активно виступав також на ниві просвітянської і наукової діяльності. Він був ініціатором створення етнографічного товариства Підкарпатської Русі, був членом його наукової ради [17, с.312-314]. У розбудову «Пласту» в Закарпатті значний внесок внесли В. Комаринський, А. Ворон, М. Велигорський, П. Москалик, М. Демчук та інші [17, с. 1718]. Особливо великих зусиль по організації розбудови українського пласту на Закарпатті доклали А. Дідик, О. Вахнянин та Л. Бачинський [18, с.17]. Останній за свою активну патріотичну діяльність змушений був покинути край на вимогу чехословацьких властей. Зазнали переслідувань Марійка Підгірянка, колишній міністр УНР Ю. Колард, письменник С. Черкасенко, які теж змушені були покинути Закарпаття. Багато чисто фізичної праці доводилось виконувати українським активістам-емігрантам. Так, комісія по переіменуванню сіл і міст з угорської мови на українську, яку очолював К. Заклинський, об'їздила всі населені пункти, уточнювала назви і заносила їх на мапу [15, с. 8].

Велику роль у наданні краєві українського обличчя відіграли письменник С. Черкасенко [17, с.120], літературний критик, автор книги «Літературні устремління Підкарпатської Русі» В. Бірчак, який, як і В. Пачовський, був також освітянином, активним пластуном [16, с. 144-145], письменники У. Самчук і О. Ольжич (Кандиба), О. Олесь та інші [16, с. 121]. Взагалі доречно говорити про значний вплив на літературний процес у краї української школи високого мистецтва. Йдеться про вплив Празької літературної школи з її лідером С. Маланоком, яка мала відчутний вплив на літературну творчість І. Ірлявського, С. Зореслава, Ф.Могіша, І. Колоса та інших [16, с. 123]. Мав вплив на літературу краю і львівський «Літературно-Науковий Вісник» та вісник на чолі з його головним редактором, емігрантом із Східної України Д. Донцовим [16, с.40]. У період Карпатської України, проявляючи особливий ентузіазм, О. Ольжич був одним із ініціаторів створення «Летючої естради» – організації, що відповідала за пропаганду національно-визвольних ідей серед місцевого населення. З ініціативи того ж О. Ольжича, а також У. Самчука, Ю. Горліса та закарпатських письменників у Хусті було створено літературно-мистецьке товариство «Говерла», яке видавало свій місячник. Водночас велось доволі широке наукове обґрунтування українського етнічного характеру Закарпаття. Помітний внесок у розробку проблеми внесли як вчені старшого покоління

М. Грушевський і В. Гнатюк, так і вчені-емігранти О. Колесса, О. Мицок, Д. Чижевський, Д. Дорошенко, В. Січинський, С. Дністрянський, І. Заклинський, І. Панькевич, В. Бірчак та інші [3, с.156].

Українська еміграція в Чехословаччині зайняла найактивнішу суспільну позицію. Однак у Закарпатті вона не брала участі в партійно політичній боротьбі. Це диктувалося хиткими умовами статусу емігранта. Хоч Чехословаччина і прийняла велику кількість українських емігрантів, дозволила їм організувати національно-культурне життя, однак вона пильно стежила за всіма проявами їх політичної активності. Одне з найбільших табу для них була участь у політичній боротьбі з українських національних позицій на Закарпатті. Тому серед активістів політичних партій українського спрямування на Закарпатті в означені роки ми бачимо здебільшого закарпатців. Це зрозуміло, адже за участь у політичному житті краю їх могли позбавити права проживати в державі. Та все ж ці люди не були поза політикою, хоча офіційно в ній не брали активної участі. Вони активно впливали на місцевих українських політичних лідерів шляхом індивідуальних бесід, наданням консультацій, шляхом співпраці у галузях освіти, науки і просвітницької діяльності. Позитивну роль відігравали й товариські стосунки, дружба на особистому рівні між емігрантами і національно свідомими та суспільно активними представниками закарпатських українців.

У період Карпатської України українська еміграція зайняла відверту політичну позицію, кинулась в горнило боротьби за утвердження української держави. Чимало з них, як У. Самчук, О. Кандиба (Ольжич), М. Чирський, . Кульчицький та інші зазнали угорських катівень. Чимало українських емігрантів загинуло в

обороні Карпатської України та було замучено угорськими окупантами.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Закарпатська національно-пробуджена інтелігенція зробила багато для національного піднесення українського населення краю. Однак з огляду малочисельності та нерозбудованої мережі національно-культурних інститутів їй важко було досягнути тих суспільних досягнень, що були здобуті наприкінці 30-х років ХХ століття. Головне досягнення двадцятирічних суспільних змагань – інтеграція українців Закарпаття в українську націю, самоідентифікація з нею. Без жертвовного пориву української еміграції цей успіх був би, мабуть, не таким швидким. Тільки об'єднані зусилля української еміграції і місцевої національно-свідомої інтелігенції, усіх національно-свідомих людей визначили стрімку національно-культурну і національно-політичну еволюцію Закарпаття, надали йому виразного українського національного обличчя.

Отже, національно-культурна діяльність української еміграції в Закарпатті, та у Чехословаччині загалом, істотно прискорила становлення української етнонаціональної орієнтації краю. Великий позитивний вплив вона здійснила найперш у галузі шкільництва. Становлення українського театру, музичного мистецтва також відбувалося за фахової та організаційної допомоги української еміграції. Відчутну допомогу надала українська еміграція молодій закарпатоукраїнській літературі; зробила відчутний внесок у наукове доведення українського етнічного характеру Закарпаття. А в період Карпатської України зайняла посильну участь у державотворчих, процесах та у її обороні від угорської агресії.

Список використаних джерел

1. Алексієвць М., Цвіркун В. Українська культура XIX–XX ст. і проблема сучасного культурного розвитку нації / М. Алексієвць, В. Цвіркун // Культурне відродження в Україні. – Львів: Астерикс 1993. – с. 119–126.
2. Баглай Й. О. Роль театрального мистецтва у піднесенні національної свідомості українців Закарпаття в 20–30 роках / Й. О. Баглай // Українські Карпати: Матеріали міжнародної наукової конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура» – Ужгород: Карпати, 1993. – с. 13–19.
3. Божук Г. Сторінки історії «Етнографічного товариства Підкарпатської Русі» / Г. Божук // Культура Українських Карпат: Традиції і сучасність. Матеріали міжнародної наукової конференції, Ужгород, 1–4 вересня 1993 року. – Ужгород: МПП «Гражда», 1993. – с. 308–319.
4. Бойків О. Моя співпраця з полковником/ О. Бойків // Життя і смерть полковника Коновальця. Документи. Матеріали. Спогади. Щоденники. Листи.
5. Вілгалов В. Василь Пачовський і Карпатська Україна // Пачовський В. Срібна Земля. Тисячоліття Карпатської України: Історичний нарис. – Ужгород: Закарпаття 1993. с. 5–15.
6. Кемінь В. Закарпатська молодь в українських навчальних закладах Чехословаччини міжвоєнного періоду/ В.Кемінь // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник IV ст. (XVIII). – с. 149–152.
7. Конспект докладної записки о чехословацком войске и военнопленных // Vznik Heskoslvenska 1918. Dokumenty uies koslovenska zahraninipolitiky. – Praha, 1994. – с. 55–63.
8. Мишанич О.В. Празька школа українських поетів і поезія Закарпаття 30-их років / О.В. Мишанич// Карпати нас не разлучать.– с.119–129.
9. Небесник І.І. Українська мова в гімназіях, учительських семінаріях і торговельній академії Закарпаття в 1919 – 1938 рр. / І.І. Небесник // Українська мова на Закарпатті у минулому й сьогодні. – с. 237 – 244.
10. Пап – Папугач С. Пластовий альманах з нагоди 50-річчя українського пласту на Закарпатті 1921 – 1971/ С. Пап – Папугач // Рим: Юг, 1976. – 196 с.
11. Пачовський В. Срібна Земля. Тисячоліття Карпатської України: Історичний нарис / Пачовський В. // Ужгород: Закарпаття, 1993 – 132 с.
12. Положение о чехословацком войске на территории Украинской Народной Республики // Vznik eskoslvenska 1918. – с. 38–40.
13. Служинська З. О. Рід Калимків / З. О. Служинська // Генеалогічна секція Товариства «Просвіта» «Український родовід». – Львів: Видавничий центр «Арсенал» 1997. – 36 с.
14. Ференц П. Основні аспекти державної політики Чехо-Словаччини у ставленні до Української проблеми на Закарпатті / П. Ференц // Визвольний шлях. – 1998. – №11. – С. 1489 – 1495.
15. Ференц П. Етнонаціональна орієнтація українців Закарпаття в 20 – 30-ті роки ХХ ст. / П. Ференц // Видавництво «Карпатська вежа», м. Мукачево, 2005р. – 214 с.
16. Химинець Ю. Закарпаття – земля української держави. Нотатки з історії Закарпаття / Ю. Химинець // Ужгород: Карпати, 1991. – 396 с.
17. Чучка П. П. Закарпатська стихія в «граматиці руського язика» І. Панькевич / П. П. Чучка // Українська мова на Закарпатті у минулому і сьогодні. – С. 328 – 355.

18. Штець М. Місце і роль Івана Панькевича в культурно-освітньому та громадському житті Закарпаття / М. Штець // Українські Карпати. – с. 582 – 588.
 19. «Podkarpackym Hlucun» // Свобода. – 1995. – 2 априля.

References

1. Aleksiyevets', M., Tsvirkun, V., 1993. Ukrayins'ka kul'tura XIX-XX st. i problema suchasnoho kul'turnoho rozvytku natsiyi [Ukrainian culture of the XIX-XX centuries. and the problem of modern cultural development of the nation]. Cultural Revival in Ukraine. Lviv: Asterix, p.119-126.
2. Bahlay, Y., 1993. Rol' teatral'noho mystetstva u pidnesenni natsional'noyi svidomosti ukrayintiv Zakarpattya v 20-30 rokakh [The role of theatrical art in raising the national consciousness of the Transcarpathian Ukrainians in 20-30 years]. Ukrainian Carpathians: Proceedings of the International Scientific Conference «Ukrainian Carpathians: Ethnicity, History, Culture». Uzhgorod: Carpathians, p. 13–19.
3. Bozhuk, H., 1993. Storinky istoriyi «Etnohrafichnoho tovarystva Pidkarpat's'koyi Rusi» [Pages of History of the Ethnographic Society of Subcarpathian Rus] Culture of the Ukrainian Carpathians: Traditions and Modernity. Proceedings of the International Scientific Conference. Uzhgorod.; Grazhda, p. 308-319.
4. Boykiv, O., Moya spivpratsya z polkovnykom [My Cooperation with the Colonel] The Life and Death of Colonel Konovalts. Documents. Materials. Memoirs. Diaries. Letters.
5. Vilhalov, V., 1993. Vasyly' Pachovs'kyy i Karpat-s'ka Ukrayini [Vasily Pachovsky and Carpathian Ukraine] Silver Earth. The Millennium of Carpathian Ukraine: An Historical Sketch. Uzhgorod: Transcarpathia, p. 5–15.
6. Kemin', V., Zakarpat-s'ka molod' v ukrayins'kykh navchal'nykh zakladakh Chekhoslovachchyny mizhvoyennoho periodu [Transcarpathian youth in Ukrainian educational institutions of Czechoslovakia of the interwar period] Scientific collection of the Prosvita society in Uzhgorod. Dictionary of the IV century. (XVIII). – with, p. 149–152.
7. Konspekt dokladnoy zapiski o chekhoslovatskom voyske i voyennoplennykh, 1994. [Abstract of a memo on the Czechoslovak army and prisoners of war] Vznik Heskoslovenska 1918. Dokumentyès koslovensk zahraniinipolityky. Praha, p. 55–63.
8. Myshanych, O., V., Praz'ka shkola ukrayins'kykh poetiv i poeziya Zakarpattya 30-ykh rokiv [The Prague School of Ukrainian Poets and the Poetry of Transcarpathia in the 1930s] The Carpathians do not separate us.
9. Nebesnyk I. I. Ukrayins'ka mova v himnazyakh, uchytel's'kykh seminariyakh i torhovel'niy akademiyyi Zakarpattya v 1919 – 1938 rr. [The Ukrainian language in gymnasiums, teachers' seminary and the Transcarpathian trade academy in 1919 –1938.] Ukrainian language in Transcarpathia in the past and today, p. 237–244.
10. Pap – Papuhach, S., 1976. Plastovyy al'manakh z nahody 50-richchya ukrayins'koho plastu na Zakarpatti 1921 – 1971 [Plast almanac on the occasion of the 50th anniversary of the Ukrainian strata in Transcarpathia 1921–1971]. Rome: South, 196 p.
11. Pachovs'kyy, V., 1993. Sribna Zemlya. Tysyacholittya Karpats'koyi Ukrayiny: Istorychnyy narys [Silver Earth. Millennium of Carpathian Ukraine: Historical Sketch]. Uzhhorod: Transcarpathia, 132 p.
12. Polozheniye o chekhoslovatskom voyske na territorii Ukrainskoy Narodnoy Respubliki, 1918. [The provision of the Czechoslovak army on the territory of the Ukrainian People's Republic]. Vznik eskoslovenska, p. 38–40.
13. Sluzhyns'ka, Z., O., 1997. Rid Kalymkiv [Family Kalimkiv] Genealogical section of the «Prosvita» Society «Ukrainian ancestry», Lviv: Arsenal Publishing Center, 36 p.
14. Ferents, P., 1998. Osnovni aspekty derzhavnoyi polityky Chekho-Slovachchyny u stavlenni do Ukrayins'koyi problemy na Zakarpatti. [Main aspects of Czech-Slovak state policy in relation to the Ukrainian problem in Transcarpathia] Liberation way, 11, p. 1489 –1495.
15. Ferents, P., 2005. Etnonatsional'na oriyentatsiya ukrayintiv Zakarpattya v 20 – 30-ti roky XX st. [Ethno-national orientation of Transcarpathian Ukrainians in the 20's –30's of the XX century]. Carpathian Tower Publishing House, Mukachevo, 214 p.
16. Khymynets', Yu., 1991. Zakarpattya – zemlya ukrayins'koyi derzhavy. Notatky z istoriyi Zakarpattya [Transcarpathia – the land of the Ukrainian state. Notes on the history of Transcarpathia]. Uzhhorod: Carpathians, 396 p.
17. Chuchka, P., Zakarpat-s'ka stykhiya v «dramatytsi rus'koho yazyka» I. Pan'kevych [Transcarpathian element in the «grammar of the Russian language»]. Ukrainian language in Transcarpathia in the past and today, p. 328–355.
18. Shtets', M., Mistse i rol' Ivana Pan'kevycha v kul'turno-osvitn'omu ta hromads'komu zhyttya Zakarpattya [Place and role of Ivan Pankevich in the cultural, educational and social life of Transcarpathia] Ukrainian Carpathians, p. 582 – 588.
19. «Podkarpackym Hlucun», 1995. Freedom, april 2.

В статье рассмотрены вопросы влияния украинской эмиграции на процессы формирования государственности в Закарпатье в контексте организации ряда национальных структур и институтов: политических, научных, образовательных, литературно-художественных, издательских учреждений. На ускоренное утверждение в крае украинского национального сознания, на укрепление украинского национального движения с его высшим проявлением-формирования украинского государства Карпатской Украины выдающуюся роль сыграла украинская эмиграция, осевшей непосредственно на Закарпатье и в других краях Чехословакии.

Ключевые слова: эмиграция, общественные организации, политическая эмиграция, украинская эмиграция, образовательные организации, политические организации.

The article deals with the influence of Ukrainian emigration on the processes of state formation in Transcarpathia in the context of organizing a number of national structures and institutions: political, scientific, educational, literary and publishing institutions. The expedited establishment in the land of Ukrainian national consciousness, the strengthening of the Ukrainian national movement with its highest manifestation, the construction of the Ukrainian state of the Carpathian Ukraine played a significant role in the Ukrainian emigration, which settled directly in Transcarpathia and in other parts of Czechoslovakia. The Transcarpathian nationally-awakened intelligentsia has done much for the national uplift of the Ukrainian population of the region. However, given the small size and undeveloped network of national and cultural institutions, it was difficult for her to achieve the social achievements that had been achieved in the late 1930. The main achievement of the twenty years of social competitions is the integration of Transcarpathian Ukrainians into the Ukrainian nation, and self-identification with it. Without the sacrificial impulse of Ukrainian emigration, this success would probably not be so rapid. Thus, the national and cultural activities of Ukrainian emigration in Transcarpathia in Czechoslovakia, in general, significantly accelerated the formation of the Ukrainian ethno-national orientation of Transcarpathia. She made a big positive impact, first of all, in the field of schooling. The formation of Ukrainian theater and musical arts also took place with the professional and organizational assistance of Ukrainian emigration. Significant assistance was provided by the Ukrainian emigration of young Transcarpathian

literature; made a significant contribution to the scientific evidence of the Ukrainian ethnic character of Transcarpathia. And during the Carpathian Ukraine period, she took a strong part in state-making, processes and in her defense against Hungarian aggression.

Key words: *emigration, public organizations, political emigration, Ukrainian emigration, educational organizations, political organizations.*

УДК 37:14:821.161.2Духнович(045)

DOI 10.31339/2413-3329-2019-2(10)/2-16-19

Малець Олександр Омелянович,

доктор історичних наук, доцент,

Мукачівський державний університет, м. Мукачево

Малець Наталія Богданівна,

кандидат історичних наук, доцент,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород,

Гавришко Сергій Гаврилович,

кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент,

Мукачівський державний університет, м. Мукачево

ФІЛОСОФСЬКО-СВІТОГЛЯДНІ ОРІЄНТИРИ В ТВОРЧОСТІ ОЛЕКСАНДРА ДУХНОВИЧА

У статті розглядається багатогранна діяльність О. Духновича як вченого, просвітителя, філософа, суспільно-політичного діяча на ниві розвитку освіти, науки і культури, захисту національних інтересів народу; його твори були своєрідним одкровенням у задушливій атмосфері денационалізаторської політики австрійських властей середини XIX ст. в тодішній Підкарпатській Русі. Авторами проаналізовано філософський аспект творчості О. Духновича, що сприяла вихованню інтелігенції, піднімала національну самосвідомість закарпатських русинів-українців, плекала ідею слов'янської єдності. З'ясовано, що філософсько-педагогічна спадщина будителя є невичерпним джерелом знань для становлення світогляду та патріотичного виховання в контексті інноваційних тенденцій сьогодення.

Ключові слова: *філософія, світогляд, педагогіка, просвітитель, інтелігенція, самосвідомість, єдність, спадщина, виховання.*

Постановка проблеми. Громадсько-політичне і культурне життя на Закарпатті у першій половині XIX століття набирало різних форм і мало різні цілі. Одна частина інтелігенції – це О. Духнович, І. Орлай, І. Раковський, Ю. Гуца-Венелін – орієнтувалися на Росію, вбачаючи в ній єдиного захисника інтересів поневолених слов'янських народів Австрії, в тому числі і русинів Закарпаття [1]. Вони відстоювали ідею, висунуту Й. Домбровським, Й. Юнгманом, П. Шафариком, об'єднатися усім слов'янським народам під гілкою «могутнього старого дуба Росії». Об'єднання під скіпетром Росії вони розглядали не як політичний акт, не як утворення єдиної держави, а скоріше як процес філософсько-культурного єднання слов'ян «літературної вільної слов'янської держави» [2].

Аналіз актуальних досліджень і публікацій. Проблеми виховання і навчання дітей О. Духнович вирішував на основі того передового, що було створено педагогічною думкою до нього, а особливо під впливом педагогічних ідей Г. Сковороди та Я. Коменського. Свої педагогічні погляди він виклав у книзі «Народная педагогія в пользу училищ й учителей сельських» (1857 р.). Це був перший на території Західної України посібник з педагогіки, який відіграв значну роль у пропаганді педагогічних знань [3]. Літературні уподобання О. Духновича досліджували Н. Лелекач, І. Гарайда [7], П. Лісовий [8], В. Микитась [11], О. Машталер [2]. Одні письменники виступали з вимогою вживати в літературі церковнослов'янську мову [4], другі, як і О. Духнович, обстоювали «руську», треті обороняли народну мову. О. Духнович виступав за релігійну і народну єдність, показав приклад змагання підкарпатських русинів до культурно-просвітньої та релігійної єдності з галичанами. [15].

Мета статті: дослідити філософсько-світоглядні орієнтири у творчості О. Духновича та їх ретроспективу на сучасні інноваційні тенденції в освітніх процесах України.

Результати дослідження. Духнович Олександр Васильович народився 24 квітня 1803 р. у с. Тополя в сім'ї священика. Письменник згадував, що по смерті батька дід розкрив йому таємницю їхнього роду: нібито один з предків був Черкаським князем, служив Петрові I, але, будучи замішаним у якійсь ворохобі проти царя, змушений був тікати. Таким чином і опинився в с. Тополя, там назвався Духновичем, став дякувати, згодом висвятився в Мукачеві на священика. Наскільки ця версія правдоподібна, сьогодні важко сказати. У новіші часи історією роду Духновичів займався вчений Іван Панькевич, який розшукав

чимало документів про те, що рід Духновичів проявляє себе на Закарпатті з середини XVIII ст. [4].

Мати Марія теж походила із священицької родини Герберіїв. Зрозуміло, що сімейний мікроклімат сприяв, за спогадом О. Духновича, вихованню «в руському національному дусі». Згодом вихованням хлопця займався дядько Герберії, священик в Старині, а потім – дід, Іван Герберії, священик у Клокочові, які прищепили йому любов до філософсько-релігійної літератури.

По закінченні сільської школи (1813) навчався в Ужгородській школі, гімназії. Після раптової смерті батька в сім'ї залишилися шестеро дітей, і Олександр, що був другим сином, хоч і мріяв «присвятити себе студіям землемірства», був змушений послухатися матері й зайнятися богословськими студіями. Після філософських студій в Кошичах та богословської семінарії в Ужгороді О. Духновича посвячено по celibату (неодруженням) в священики. Призначили його архіваріусом епархіальної канцелярії в Пряшеві. Тут юнак жив у матеріальній скруті, і доведений майже до відчаю, наприкінці жовтня 1830 р. подався до Ужгорода. Місцевий єпископ, котрий знав молодого Духновича ще з семінарії, радо привітав скитальця й призначив його священиком Мукачівської єпархії. Але пряшівський єпископ не давав згоди на звільнення, і О. Духнович фактично зостався без шматка хліба. Допоміг йому віцежупан Ужгородської жупи Степан Петровай: він найняв Духновича для навчання свого семирічного сина. В помешканні С. Петровай Духнович мав заробіток і харчі протягом 1830-1833 рр. Потім пряшівський єпископ Таркович змусив О. Духновича повернутися на старе місце під загрозою позбавлення сану священика. Через якийсь час його переводять до Біловежі, де він замешкав чотири роки, займаючись крім основної роботи вивченням філософії, ботаніки, городництвом [5, с.25].

У січні 1844 р. його іменовано каноніком у Пряшеві, куди він переїжджає на постійне помешкання. Тут О.Духнович розгортає філософсько-педагогічну, культурно-освітню, літературно-видавничу діяльність. Цікавився станом та розвитком народної освіти, писав і видавав шкільні підручники, видав молитовник, записав твори усної народної творчості, писав і видавав філософські твори, організував перше літературне товариство закарпатських русинів-українців, видавав літературні альманахи, народні календарі, збирав предмети для майбутнього народного музею, викладав російську мову, допомагав бідним студентам у навчанні. Був О. Духнович і депутатом до крайового сейму у Братиславі. [6, с. 121-123].

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>